

ЕРТЕГІЛЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жолтаева Г.Н. , Аяджан М.Т.*

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
**e-mail: gnzh1661@mail.ru, ayadzhan00@gmail.com*

Бұл мақалада қазақ халқының ертегілері арқылы оқушылардың бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Ертегілер арқылы бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие беру мәселелерін зерттеушілер еңбектерін талдау негізінде ертегілердің мейірімділік, адалдық, әділеттілік, батырлық секілді ізгі қасиеттерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін тәрбиелік құрал ретіндегі маңызды рөлі көрсетілген. Халық ертегілер кейіпкерлерінің батырлық пен жауапкершілік, ақылдылық пен әділдік, тапқырлық пен табандылық, сондай-ақ еңбекқорлық пен қарапайымдылық қасиеттері негізінде балаларға тәрбие беру мүмкіндіктері түсіндірілген. Сонымен қатар, ертегілердің балалардың қиялын ұштау, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту, эмоциялық интеллектін нығайту және әлеуметтік қарым-қатынастарды жақсарту сияқты тәрбиелік функциялары талданған. Мақаланың мақсаты – халық ертегілерінің балаларды адамгершілікке тәрбиелеудегі мүмкіндіктерін көрсету. Ертегілердің тәрбиелік әлеуетін тек қана әдеби қырынан емес, психологиялық және әлеуметтік аспектілер тұрғысынан зерделенген.

Кілт сөздер: Ертегі, тәрбиелік маңызы, адамгершілік, құндылықтар, мүмкіндіктер, бастауыш сыныптар, оқушылар.

Кіріспе

Қоғамның қазіргі дамуының кезеңінде әлі толық анықталмаған жаңа құндылықтар пайда болуына байланысты әлеуметтік маңызы бар құндылықтарды қайта қарау мен түсінудің күрделі процесін жүргізу қажеттілігі туындады. Осыған байланысты жас ұрпақтың бойында дұрыс адамгершілік қасиеттер қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Бұл мәселені өте өзекті, сондықтан қазіргі бастауыш мектеп жас оқушының интеллектуалды дамуына ғана емес, сонымен бірге ақыл-ойды кеңейту және үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін адамгершілік тәрбиесіне де назар аударуы керек. Білім беру процесінде бастауыш сынып оқушыларының рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру ерекше маңызды.

Қазіргі уақытта мектепте оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды міндеті – мұғалімнің қазіргі қоғамның әлеуметтік міндетті талаптарына сәйкес әр оқушының бойында қадір-қасиет, патриотизм, адалдық, жауапкершілік, ар-ождан сияқты негізгі қасиеттерді қалыптастыру бойынша жүйелі жұмыс жүргізу. Бастауыш сынып оқушысының адамгершілік қасиеттерін дамыту міндеттерін анықтай отырып, мұғалім оның алдында жеке тұлға тұрғанын есте ұстауы керек, сондықтан оқушының сөйлеу мәдениеті мен мінез-құлқын қалыптастыруға, интеллектті дамытуға, жалпы мәдениетті қалыптастыруға, сондай-ақ жеке тұлғаның қоғамдағы әлеуметтенуіне көп көңіл бөлу керек.

Көптеген заманауи педагог – ғалымдар мен педагогикалық қоғам өкілдері ертегінің оқушының жеке тұлғасын қалыптастырудағы үлкен рөлін атап өтеді. Сондықтан ертегі арқылы адамгершілік тәрбие беру бастауыш сынып мұғалімінің жұмысының маңызды бағыты болуы керек. Осыған байланысты зерттеуіміздің мақсаты бастауыш сынып оқушыларын адамгершілік тәрбиелеуде ертегілер мүмкіндіктерін қарастыру болды.

Материалдар мен әдістер

Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілік тәрбиелеуде ертегілер мүмкіндіктерін анықтауда біз келесі әдістер пайдаландық: теориялық зерттеу (халық ертегілерінің теориялық негіздері мен олардың балалардың дамуындағы рөлі жөніндегі ғылыми әдебиеттерді зерттеу, ғалымдардың ертегілердің тәрбиелік мәні туралы пікірлеріне талдау жасау); контент-талдау (қазақ халық ертегілерінің мәтіндерін талдау арқылы олардың тәрбиелік мәні, адамгершілік құндылықтарды насихаттауы, әрбір ертегіде кездесетін негізгі тақырыптар мен кейіпкерлердің мінез-құлықтарын зерттеу, олардың тәрбиелік әсері сараптау); салыстырмалы талдау (әртүрлі халықтардың ертегілеріндегі ұқсас мотивтер мен тақырыптар салыстыру, қазақ ертегілерінің ұлттық ерекшеліктері мен балаларға берер тәрбиесі айқындау); жалпылау (зерттеу нәтижелері бойынша ертегілердің балаларды тәрбиелеудегі тиімділігін көрсету үшін нақты мысалдар мен практикалық ұсыныстар беру).

Ғылыми әдебиеттерді талдау адамгершілік тәрбие мәселесі шетелдік және отандық педагогиканың танымал классиктері Я.А. Коменский, Ж. Руссо, Дж. Локк, И.Ф. Гербарт, И.П. Песталоцци, К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, В.А. Сухомлинский, тағы басқа ағартушылар мен ғалымдардың зерттеу тақырыбы болғанын көрсетті. Қазіргі педагогикада адамгершілік тәрбиесінің жалпы мәселелері А.М. Архангельский, еңбектерінде қарастырылған. Бірқатар зерттеушілер өз жұмыстарында ертегілер арқылы бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие беру мәселелерін атап өтеді.

Ертегілерді зерттеуде белгілі фольклортанушы ғалымдар В.П. Аникин, А.Н.Афанасьев, және т.б. айтарлықтай үлес қосты олар халық ертегілерін идеялық мазмұнының байлығы, танымдық-дидактикалық мәні мен маңызын жоғары бағалады.

Көптеген заманауи жазушылар мен педагогтар (Ш.А. Амонашвили, А.П. Усова, және т.б.) ертегінің бастауыш сынып оқушысының жеке тұлғасын қалыптастырудағы үлкен рөлін айтады. Ғалымдардың пікірінше, көптеген ғасырлар бойы жылтыратылған барлық құндылықтар мектептің білім беру және тәрбие жұмысында қолданылуы мүмкін және қолданылуы керек.

Ертегі – ауыз әдебиетінің асыл мұраларының пікірлерін тыңдайтын болсақ, ертегінің бала тәрбиесінде, оның танымдық қасиетінің жан-жақты жетілуіне, сөздік қорын байытып, тілін дамытуда маңызды орын алатынын байқаймыз. Ұлы кемеңгер ақынымыз Абай Құнанбаев бала тәрбиесінде – ауыз әдебиетінің маңызды орын алатынын айтады. “Өне оны берем, міне мұны берем деп бастап балаңды алдағыныға мәз боласың, сорыңа балаң-алдамшы болса кімнен көресің? “Боқта” – деп біреуді боқтатып “Кәпір қияңқы осыған тимесеңші” – деп оны масаттандырып, “пәленшенің баласы сенің сыртыңнан сатып кетеді” –деп тірі жанға сендірмегі жат мінез қыласың” – деп теріс тәрбие берген ата-аналарды сынға алып, былай дейді: «Мен егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім, қандай адам баласы болсын, ол кішекене күнінде ауыз әдебиеті мен сусындаса, онда ол адам өз тілін, елін, жерін сүйеді». Ұлы жазушымыз М.О. Әуезов ертегі туралы былай деп сыр толғайды: “Табиғатты баурап, танып алғанша адам қиял мен танып, меңгеріп, оған өз ықпалын жүргізуді арман еткен. Ол ертегі, аңыз, әңгіме түрінде туып таралған... Ертегілерде қоғамдық тартыс та, күштілердің көпшілікке көрсеткен қиянаты, зорлық зомбылығы және халықтың арман, әділет туралы ұғым-нанымы түгел жинақталған. “Гректер атақты храмдарын, египеттер пирамидаларын, қытайлар фарфор бұйымдары мен мәрмәрларын, италиядықтар әсем әуенді музыкалық шығармаларын, француздар сурет өнерін үміт етсе, көшпелі қазақ елі аса бай-өлең жыр мұрасын қалдырады”. Қазақ халқы ертеден өз балаларына тәрбиені әңгіме, жыр, өсиет-бата, нақыл-сөз, ертегілер арқылы бере білген. Әрбір бала кеш бата әжесінің алдына отырып, ұйып ертегі тыңдаған. Әжелерінің ертегілерін бала жастайынан ести келе бойына жақсы қасиеттер сіңіре білген. Олардың жастайынан есту, көру сезімдері шынығып, алыстағыны тез табатын ізшіл әрі мерген болған. Оқу болмаса да жастайынан әжелерінің ертегілерін бойына сіңірген балалардың есте сақтау қабілеттері өте жақсы болған.

Қазақ халық ертегілерінің тәрбиелік аспектілері: Ә. Қоңыратбаевтың ертегілердің тәрбиелік мәнін жоғары бағалауы орынды, бірақ қазіргі зерттеулер ертегілердің тек тәрбиелік қана емес, сонымен қатар психологиялық әсерін де зерттеуді қажет етеді. Ерте кездегі ғалымдар ертегілердің ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы рөлін атап өтсе де, қазіргі таңда олардың балалардың психологиялық дамуына қалай әсер ететіндігіне көп көңіл бөлінуде.

Жанрлық ерекшеліктер мен мазмұн: Қазақ ертегілерінің жанрлық байлығы мен ерекшелігі әлі күнге дейін зерттеліп, олардың бүгінгі күнге дейін сақталуы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Ертегілердің түрлері мен мазмұндары қазіргі әлеуметтік жағдайларға қалай бейімделетіні жайлы да зерттеулер жүргізілуде [9].

Мәдени мұра: А. Қыраубаеваның ертегілердің мәдени мұра ретіндегі құндылығын атап өтуі орынды. Дегенмен, қазіргі уақытта ертегілердің білім беру жүйесіне ықпал ету мүмкіндіктері туралы да ғылыми зерттеулер қажет. Бұл зерттеулер ертегілерді мектеп бағдарламаларына енгізу және олардың оқу процесінде қолдану жолдарын қарастыруға бағытталуы мүмкін [3].

1. Ертегілердің жинақталуы және жүйеленуі (19-20 ғасырлар): Қазақ халық ертегілерін зерттеу 19 ғасырда басталып, оны жинақтау мен жүйелендіру жұмыстарының алғашқы кезеңі болды. В. Радлов, Ә. Диваев секілді ғалымдар халық ауыз әдебиетін жинап, алғаш рет ғылыми тұрғыда талдады. Бұл кезеңде ертегілердің түрлері мен жанрлық ерекшеліктері зерттелді.

2. Ертегілердің тәрбиелік мәні (20 ғасырдың 30–50 жылдары): Бұл кезеңде ертегілердің тәрбиелік мәні ерекше зерттеліп, ғалымдар олардың балалардың дүниетанымын қалыптастырудағы рөлін анықтауға тырысты. Ә. Қоңыратбаев ертегілердің халықтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы маңызын атап өтсе, М. Жұмабаев ертегілердің балалардың шығармашылық және ақыл-ой қабілетін дамытудағы рөліне назар аударды.

3. Ертегілердің мәдени және тарихи негіздері (20 ғасырдың соңғы жартысы): Бұл кезеңде ертегілердің мәдени мұра ретінде құндылығы зерттеле бастады. А. Қыраубаева қазақ халық ертегілерінің тарихи негіздерін зерттеп, олардың ұлттық мәдениетіміздің маңызды бөлігі екенін атап өтті. Сонымен қатар, ертегілердің бүгінгі күні сақталуы және жаңа ұрпаққа жеткізілуі мәселесі де қарастырылды [10].

4. Қазіргі кезеңдегі зерттеулер (21 ғасырдың басы): Қазіргі кезеңде ертегілердің психологиялық және әлеуметтік аспектілері зерттелуде. Бұл кезеңде ертегілердің балалар психологиясына, мінез-құлқына, әлеуметтік дағдыларына әсері тереңірек қарастырылып, ертегілердің шығармашылық қабілеттерді дамытуға ықпалы дәлелденуде [5].

Нәтиже мен талқылаулар

Ертегі — халықтың мәдени мұрасының асыл бөлігі, ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа беріліп келген тәрбиелік мазмұны терең шығармалар. Ертегілер адам өмірінің негізгі құндылықтарын ұғынуға көмектесетін, мейірімділік, адалдық, батырлық сияқты қасиеттерді бойға сіңіретін бірегей құрал. Қазіргі таңда балаларды адамгершілікке тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызды болып отыр, ал ертегілер бұл процесте таптырмас тәрбие құралы бола алады.

Адамгершілік – адамның рухани және моральдық құндылықтарын бейнелейтін, оның қоғамдағы мінез-құлқы мен қарым-қатынасын реттейтін маңызды қасиет [2]. Бұл ұғым адамның ізгілікке, адалдыққа, әділдікке, мейірімділікке және өзгелерге қамқор болуға деген қабілетін сипаттайды. Адамгершілік қасиет – қоғамның негізі [6]. Адамдардың бір-біріне деген сыйластығы, түсіністігі мен қолдауы тек адамгершілік арқылы нығаяды. Ол адамды қоғамда сыйлы етіп, адамдар арасындағы байланыстарды күшейтеді. Сонымен қатар, адамгершілік адамға өзін-өзі дамытуға және рухани бай болуға жол ашады. Адамгершілік тек жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның дамуы мен тұрақтылығы үшін қажет. Әр адамның бойындағы адамгершілік қасиеттер оның өмірдегі жетістігіне, айналасындағы адамдармен қарым-қатынасына және қоғамға қосқан үлесіне тікелей әсер етеді [8].

Құндылық – адамның, қоғамның немесе мәдениеттің өмірдегі маңызды деп санайтын ұстанымдары мен қағидаларының жиынтығы. Бұл ұғым материалдық немесе рухани қажеттіліктерді, идеяларды, сенімдерді, моральдық және этикалық нормаларды

қамтиды. Құндылықтар адамның өміріне мағына беріп, оның мінез-құлқын, шешімдерін және мақсаттарын анықтауға көмектеседі.

Адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудағы ертегінің рөлі:

1. Құндылықтарды бойға сіңіру: Халық ертегілері арқылы балалар өмірдің негізгі құндылықтарын түсініп, жақсы мен жаманды ажыратуға үйренеді.

2. Әлеуметтік қарым-қатынасты дамыту: Ертегілердегі достық, отбасыға адалдық, әділдік сияқты қасиеттер әлеуметтік мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етеді. Мысалы, "Жеті қазына" ертегісі достықтың маңызын насихаттайды.

3. Шығармашылық қабілетті арттыру: Ертегілердегі фантастикалық оқиғалар мен кейіпкерлер балалардың қиялын ұштап, шығармашылық ойлау қабілетін дамытады.

4. Эмоциялық интеллектті нығайту: Ертегі кейіпкерлерінің сезімдері арқылы балалар жанашырлық пен мейірімділікке үйренеді, өз эмоцияларын басқаруға дағдыланады.

Халық ертегілері қазақ халқының рухани байлығы мен даналығының айқын көрінісі болып табылады. Әрбір ертегіде адамгершілік, ізгілік, батылдық пен қайсарлық сияқты қасиеттер насихатталады. Олар арқылы балалар өмірдің мәнін түсініп, жақсылық жасауға ұмтылады [1].

Қазақ халық ертегілері өз мазмұны мен құрылымы бойынша әртүрлі түрлерге бөлінеді. Бұл түрлер өзара жанрлық ерекшеліктеріне, баяндау әдісіне және басты кейіпкерлердің табиғатына байланысты жіктеледі. Қазақ ертегілерінің негізгі түрлері мыналар:

1. Қиял-ғажайып ертегілері. Бұл ертегілерде фантастикалық оқиғалар, ғажайыптар мен ерекше жағдайлар орын алады. Олар көбінесе магия, тылсым күштер мен қиял-ғажайып кейіпкерлерді қамтиды. Мысалы: «Ер Төстік», «Алтын сақа», «Қаһарлы ханның қызы».

○ Шытырман оқиғалы ертегілер. Бұл түрдегі ертегілерде басты кейіпкер қиындықтарға тап болып, оларды жеңіп, әдетте жеңіске жетеді. Оқиғалар көбінесе шынайы өмір мен логикаға негізделген, бірақ кейбір фантастикалық элементтер бар. Мысалы: «Тазша бала», «Қаңбақ шал», «Қобыланды батыр».

○ Хайуанаттар туралы ертегілер. Бұл ертегілерде басты кейіпкер ретінде адам емес, жануарлар болып табылады. Жануарлар көбінесе адамдық қасиеттерге ие болып, адам сияқты әрекет етеді. Мысал: «Шарғы», «Аққу мен қаз», «Түлкі мен қырғауыл».

○ Әңгіме-ертегілер. Бұл ертегілерде адамдардың өміріндегі күнделікті оқиғалар мен тұрмыстық мәселелер баяндалады. Олар көбінесе тәрбиелік мәнге ие болып, адамгершілік, еңбекқорлық, адалдық сияқты тақырыптарды қозғайды. Мысал: «Сеней мен Сертей», «Қыз бен керуен».

○ Мифологиялық ертегілер. Бұл ертегілерде дүниенің, табиғаттың, адамзаттың пайда болуына қатысты мифологиялық түсініктер баяндалады. Олар көбінесе ерте дәуірлердегі адамдардың дүниетанымын және табиғатпен байланысын көрсетеді. Мысал: «Қызыл жұлдыз», «Алтын ай».

○ Тарихи ертегілер. Бұл ертегілерде тарихи тұлғалар мен оқиғалар негізінде құрылған сюжеттер баяндалады. Олар тарихи кезеңдер мен батырлар туралы әңгімелерді қамтиды. Мысал: «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр».

○ Күлкілі ертегілер. Бұл ертегілерде адам мінезінің күлкілі тұстары мен қателіктері сипатталады. Олардың мақсаты – тыңдаушыны күлдіру және тұрмыстық мәселелерді жеңіл әрі қызықты көрсету. Мысал: «Аққудың құйрығы», «Тазша бала» [4].

Әрбір түрдің өз ерекшеліктері мен тәрбиелік мәні бар. Қазақ халқының ертегілерінің әр түрлілігі мен байлығы балаларды тәрбиелеуде үлкен рөл атқарады. Мысалы,

- "Ер Төстік": Бұл ертегіде батырлық пен жауапкершілік басты орын алады. Ер Төстіктің қиындықтарға қарсы тұрып, достары мен отбасын қорғауға деген ұмтылысы балаларға адалдық пен ерлік үлгісін көрсетеді.

- "Алтын сақа": Бұл ертегі ақылдылық пен әділдікті насихаттайды. Басты кейіпкер өзінің тапқырлығы арқылы қиын жағдайлардан шығып, әділдікке жетеді. Бұл оқиға балаларды қиындықтарға мойымай, ақылмен шешім қабылдауға үйретеді.

- "Тазша бала": Ертегі тапқырлық пен табандылықты дәріптейді. Тазша бала қиындықтарға қарсы тұрып, өз ақылы мен тапқырлығының арқасында мақсаттарына жетеді. Бұл ертегі балаларды ойлау қабілеттерін дамытуға және өмірде батыл болуға ынталандырады.

- "Қаңбақ шал": Бұл ертегі еңбекқорлық пен қарапайымдылықты дәріптейді. Қаңбақ шалдың адал еңбегі арқылы жетістікке жетуі балаларға еңбектің маңызын түсінуге көмектеседі.

Сурет 1 – «Алтын сақа» ертегісі

Сурет 2 – «Ертөстік» ертегісі

Сурет 3 – «Қаңбақ шал» ертегісі

Сурет 4 – «Тазша бала» ертегісі

Ыбырай Алтынсариннің ертегілері – тәрбиелік мәні зор әдеби мұра. Олар балалар мен жасөспірімдерді жақсы қасиеттерге баулып, өмірлік ұстанымдарына бағыт береді. Осы ертегілер арқылы ол қазақ қоғамын білім мен еңбекке шақырды, сонымен қатар адамгершілік құндылықтарды насихаттады. Мысалы, «Әке мен бала» – отбасы арасындағы қарым-қатынас, мейірімділік пен жауапкершілікті көрсетеді.

«Бай баласы мен жарлы баласы» – еңбектің қадірі мен өмірде кездесетін қиындықтарды жеңу туралы ой қозғайды.

«Қыпшақ Сейітқұл» – адал еңбек пен шыншылдықтың адамды қалай биікке көтеретінін көрсететін туынды [7].

Ертегілерді оқытудың әдістері балаларға моральдық құндылықтарды қалыптастыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту, сондай-ақ тіл байлықтарын жетілдіру мақсатында әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Төменде ертегілерді оқытудың әдістері көрсетілген:

1. Тікелей баяндау әдісі (әңгімелеу әдісі):

○ Мұғалім немесе тәрбиеші ертегіні тыңдаушыларға тікелей әңгімелеп береді. Бұл әдіс арқылы балалар ертегінің мазмұнын толық ұғып, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін түсінеді. Әңгімелеу әдісі балалардың тыңдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

2. Диалогтық әдіс:

○ Ертегіні оқып болған соң, балалармен диалог жүргізіледі. Олар ертегі бойынша сұрақтарға жауап береді, кейіпкерлердің мінез-құлқын талқылайды. Бұл әдіс балалардың сыни ойлау қабілетін арттырып, ертегілердегі адамгершілік құндылықтарды түсінуге мүмкіндік береді.

3. Топтық жұмыс әдісі:

○ Балалар топтарға бөлініп, әр топқа белгілі бір ертегі беріледі. Олар ертегіні оқып, талдап, соңында әр топ өз ойларын ортаға салып, ертегінің негізгі идеялары мен тәрбиелік мәнін қорытындылайды. Бұл әдіс балалар арасында ынтымақтастықты дамытуға, пікір алмасуға ықпал етеді.

4. Сахналау әдісі:

○ Балалар ертегіні сахналай отырып, әртүрлі кейіпкерлердің рөлдерін ойнайды. Бұл әдіс ертегідегі оқиғаларды нақты бейнелеп, балалардың бойында актерлік дағдыларды, өз эмоцияларын білдіру қабілетін дамытады. Сонымен қатар, бұл әдіс балалардың есту және көру арқылы ақпаратты меңгеруін арттырады.

5. Кейіпкерлердің мінез-құлқын талдау әдісі:

○ Ертегідегі басты кейіпкерлердің іс-әрекеттерін, олар жасаған шешімдерді талдау. Балаларға кейіпкердің қылықтарын дұрыс немесе бұрыс деп бағалауға мүмкіндік беріледі. Бұл әдіс балаларды адамгершілік нормалар мен әлеуметтік құндылықтарға үйретуге бағытталған.

6. Құндылықтар мен сабақтарды шығару әдісі:

○ Әрбір ертегіден қандай адамгершілік құндылықтарын үйренуге болатынын талқылау. Мұғалім немесе тәрбиеші ертегідегі жақсы мен жаманды айыра отырып, балаларға өмірде қандай құндылықтарға ұмтылу керектігін түсіндіреді. Балалар ертегіден алған моральдық сабақтарды өмірде қолдануға үйренеді.

7. Қосымша сұрақтар мен тапсырмалар әдісі:

○ Ертегіні оқып болған соң, балаларға қосымша сұрақтар мен тапсырмалар беріледі. Бұл тапсырмалар балалардың шығармашылық ойлау қабілетін арттырады, ертегінің мазмұнын терең түсінуге көмектеседі. Мысалы, кейіпкердің әрекетіне баға беру, ертегі сюжетінің аяқталуын өз бетінше ойластыру.

8. Сурет салу немесе иллюстрация әдісі:

○ Балалар ертегідегі оқиғаларды суретпен бейнелеп, өз түсініктерін көрсетуі мүмкін. Бұл әдіс балалардың қиял-ғажайып әлемін кеңейтеді және ертегідегі оқиғаларды визуалды түрде қабылдауға мүмкіндік береді.

9. Аудио және бейнемазмұнды қолдану әдісі:

○ Ертегілерді аудио немесе бейнемазмұн түрінде тыңдап көру. Бұл әдіс балаларға ертегінің оқылуы мен көрсетілуін тыңдап, көзбен көруге мүмкіндік береді, сондай-ақ олардың тыңдау және көру арқылы қабылдау қабілеттерін дамытады.

10. Әдеби шығармашылық әдісі:

○ Балаларға ертегілердің жаңа нұсқаларын құрастыру немесе ертегінің соңын басқа жолмен аяқтау тапсырмасы беріледі. Бұл әдіс балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, ертегілердің мәнін тереңірек түсінуге көмектеседі.

Кесте 1 – Талқылаулар мен нәтижелер

№	Аспектiлер	Талқылау	Нәтижелер
1	Ертегілердің моральдық мәні	Ертегілерде дұрыс пен бұрысты айыру, әділдік, қайырымдылық, еңбекқорлық сияқты қасиеттер бейнеленеді.	Моральдық құндылықтар мен әлеуметтік нормаларды үйрену, ізгілікке баулу.
2	Ертегілердің тәрбиелік ықпалы	Баланың рухани байлығын арттыру, еңбекқорлықты және басқа да адамгершілік қасиеттерді дамыту.	Баланың мінез-құлқына әсер ету, дұрыс қарым-қатынастарды қалыптастыру.
3	Ертегілердің психологиялық әсері	Эмоционалдық және психологиялық даму, өз эмоцияларын түсіну мен басқару.	Эмоционалды даму, моральдық құндылықтарды есте сақтау және басқару дағдыларын дамыту.

№	Аспектiлер	Талқылау	Нәтижелер
4	Қазiргi заманғы ертегiлердiң ерекшелiктерi	Мультфильмдер мен анимациялар арқылы ұсынылған ертегiлер. Кейде терiс әсерлер болуы мүмкiн.	Қазiргi ертегiлердiң кейде агрессия мен зорлық-зомбылықты көрсетуi мүмкiн.
5	Қайырымдылық пен әдiлдiк	Ертегiлер арқылы балаларға әдiл болу, өзара көмектесу дағдылары үйретiледi.	Балаларда әдiлдiк, көмек көрсету, өзара түсiнiстiк қалыптасады.
6	Еңбекқорлық пен табандылық	Ертегiлерде еңбекқорлық пен жауапкершiлiк көрсетiледi.	Балалар еңбекқорлықтың және табандылықтың маңыздылығын түсiнедi.
7	Ерлiк пен батылдық	Батырлар туралы ертегiлер балаларға қиындықтарды жеңуге, батыл болуға үйретедi.	Батылдық, ерлiк пен мақсатқа жету сенiмi қалыптасады.

Қорытынды

Халық ертегiлерi – қазақ халқының рухани мұрасы, олар ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа ауызша берiлiп, баланың адамгершiлiк құндылықтарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарған. Ертегiлердiң тәрбиелiк мәнi мен мазмұны терең, әрбiр оқиға арқылы балаға жақсылық, адалдық, әдiлдiк, батырлық және еңбекқорлық сияқты қасиеттердi бойға сiңiруге көмектеседi.

Ертегiлер баланың моральдық дамуына зор ықпал етедi, ол дұрыс пен бұрысты ажыратып, өзiн-өзi бағалауға үйретедi. Сонымен қатар, ертегiлер баланың әлеуметтiк және психологиялық дамуына, эмоционалды интеллектiнiң нығаюына ықпал етедi, олар қиял мен шығармашылық қабiлеттердi дамытып, балаларға өмiрдегi маңызды құндылықтарды түсiнуге жол ашады.

Қазақ халық ертегiлерiнiң әртүрлi жанрлары мен мазмұндық ерекшелiктерi балалардың ой-өресiн кеңейтiп, олардың жеке тұлға ретiнде қалыптасуына ықпал етедi. Мұндай ертегiлердi оқу мен талқылау баланың адамгершiлiк қасиеттерiн нығайтып, оның өмiрлiк ұстанымдарына бағыт бередi. Сонымен қатар, ертегiлер балалардың мiнез-құлқын қалыптастыруда тек тәрбие құралы ғана емес, психологиялық көмек көрсететiн маңызды құрал болып табылады.

Қазiргi кезеңде халық ертегiлерiнiң тәрбиелiк мәнi мен психологиялық әсерi туралы зерттеулер жүргiзу қажет, себебi олар балалардың мiнез-құлқына, қоғамдағы орнына әсер етедi. Ертегiлердi мектеп бағдарламаларына енгiзу, балаларға ұғындыру, және оларды жаңа ұрпаққа жеткiзу арқылы адамгершiлiк тәрбиесiнiң негiзiн қалауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қоңыратбаев Ә. Қазақ халық ертегiлерi. – Алматы: Рауан, – 1993. – 180 б.
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Бiлiм, – 1992. – 240 б.
3. Қыраубаева А. Қазақ халық ертегiлерiнiң мәдени мұрасы. – Алматы: Қазақ университетi, – 2000. – 212 б.
4. Радлов В. Қазақ фольклоры. – Санкт-Петербург, – 1889. – 310 б.
5. Диваев Ә. Қазақ ауыз әдебиетi. – Алматы: – 1991. – 145 б.
6. Аймауытов Ж. Педагогика. – Алматы: Қазақ мемлекеттiк баспасы, – 1924. – 160 б.
7. Алтынсарин Ы. Әке мен бала. – Алматы: Ана тiлi, – 1991. – 48 б.
8. Қабышев Ғ., Жақыпов С. Психология негiздерi. – Алматы: ҚазҰУ, – 2007. – 350 б.
9. Тұрсынова Б. Қазақ ертегiлерiнiң жанрлық ерекшелiктерi. – Алматы: Ғылым, – 2006. – 192 б.
10. Қараев Ж. Халық ауыз әдебиетiнiң тәрбиелiк маңызы. – Алматы: Мұғалiм, – 1998. – 198 б.

REFERENCES:

1. Qoñyratbaev Ä. Qazaq halyq ertegileri [Kazakh folk tales]. – Almaty: Rauan, – 1993. – 180 b.
2. Jūmabaev M. Pedagogika [Pedagogy]. – Almaty: Bılım, – 1992. – 240 b.
3. Qyraubaeva A. Qazaq halyq ertegileriniñ мәдени мұрасы [The cultural heritage of Kazakh folk tales]. Almaty: Qazaq universiteti, – 2000. – 212 b.
4. Radlov V. Qazaq fōlklorı [Kazakh folklore]. – Sankt-Peterburg, – 1889. – 310 b.
5. Divaev Ä. Qazaq auyz ädebietı [Kazakh oral literature]. – Almaty: – 1991. – 145 b.
6. Aimauytov J. Pedagogika [Pedagogy]. – Almaty: Qazaq memlekettik baspasy, – 1924. – 160 b.
7. Altynsarin Y. Äke men bala [Father and child]. – Almaty: Ana tılı, 1991. – 48 b.
8. Qabyşev Ğ., Jaqypov S. Psihologia negizderi [Fundamentals of Psychology]. – Almaty: QazĖU, – 2007. – 350 b.
9. Tūrsynova B. Qazaq ertegileriniñ janrlıq erekselikteri [Genre features of Kazakh fairy tales]. – Almaty: Ğylym, – 2006. – 192 b.
10. Qaraev J. Halyq auyz ädebietiniñ tärbielik mañyzy [The educational value of folk literature]. – Almaty: Mūğalım, – 1998. – 198 b.

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ СКАЗКИ

Жолтаева Г.Н., Аяджан М.Т.*

*Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Республика Казахстан, г. Талдыкорган*

*e-mail: gnzh1661@mail.ru, ayadzhan00@gmail.com

В данной статье рассматривается проблема формирования у учащихся нравственных качеств посредством казахских народных сказок. На основе анализа трудов исследователей проблем нравственного воспитания младших школьников посредством сказок, показана важная роль сказок как воспитательного инструмента, передающего из поколения в поколение такие качества доброта, порядочность, честность, справедливость, героизм и др. Разъяснены возможности воспитания детей на примерах качеств героев народных сказок таких как героизм и ответственность, интеллектуальность и справедливость, находчивость и настойчивость, трудолюбие и скромность. Кроме того, были проанализированы воспитательные функции сказок, такие как развитие воображения детей, творческих способностей, мышления, укрепление эмоционального интеллекта и улучшение социальных отношений. Целью статьи является показать возможности использования народных сказок в нравственном воспитании учащихся. Воспитательный потенциал сказок изучен не только с литературной точки зрения, но и с точки зрения психологических и социальных аспектов.

Ключевые слова: сказка, воспитательное значение, нравственность, ценности, возможности, начальные классы, учащиеся.

THE FORMATION OF MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH FAIRY TALES

G.N. Zholtaeva, M.T. Ayadzhan*

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

**e-mail: gnzh1661@mail.ru, ayadzhan00@gmail.com*

This article examines the problem of the formation of moral qualities in students through Kazakh folk tales. Based on the analysis of the works of researchers of the problems of moral education of younger schoolchildren through fairy tales, the important role of fairy tales as an educational tool is shown, transmitting from generation to generation such qualities as kindness, decency, honesty, justice, heroism, etc. The possibilities of raising children are explained using examples of the qualities of heroes of folk tales such as heroism and responsibility, intelligence and justice, resourcefulness and perseverance, diligence and modesty. In addition, the educational functions of fairy tales were analyzed, such as developing children's imagination, creativity, thinking, strengthening emotional intelligence and improving social relationships. The purpose of the article is to show the possibilities of using folk tales in the moral education of students. The educational potential of fairy tales has been studied not only from a literary point of view, but also from the point of view of psychological and social aspects.

Keywords: *fairy tale, educational value, morality, values, opportunities, elementary grades, students.*